

УДК 341.3

*Олександр Володимирович Хоменко,
докторант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0005-0984-1951*

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО І ВНУТРІШНЬОГО ПРАВА ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Актуальність вивчення теоретичних засад аналізу поняття принципів співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в системі міжнародно-правового регулювання в умовах збройних конфліктів, а також потребою удосконалення правозастосовної практики на національному рівні. Зокрема, війна, яку веде російська федерація проти України, чітко продемонструвала необхідність гармонізації норм міжнародного гуманітарного права з внутрішнім законодавством держав, які перебувають у стані збройного конфлікту або залучені до врегулювання його наслідків.

У правовій системі кожної суверенної держави діють свої джерела права, правові принципи й механізми їх реалізації. Водночас міжнародне гуманітарне право як складова міжнародного публічного права має універсальний характер і ґрунтується на загальновизнаних принципах, які покликані захищати жертв збройних конфліктів, обмежувати засоби ведення війни та забезпечувати дотримання норм гуманності навіть у найекстремальніших умовах. Саме тому виникає об'єктивна необхідність наукового дослідження співвідношення між цими двома правовими системами – міжнародною і внутрішньодержавною – через призму їх принципів.

У вітчизняній правовій доктрині досі відсутня уніфікована концепція співвідношення норм міжнародного гуманітарного права з нормами національного права, що створює правову невизначеність, особливо у сферах кримінального, адміністративного, військового та гуманітарного регулювання. Теоретичне осмислення принципів, таких як примат міжнародного права, адаптація, гармонізація, субсидіарність, пряме застосування тощо, дає змогу сформувати цілісне уявлення про механізми інтеграції міжнародного гуманітарного права у правову систему України.

Особливої значущості це питання набуває в умовах розбудови правової держави, зміцнення демократичних інститутів і європейської інтеграції України. Поглиблений аналіз теоретичних засад співвідношення міжнародного гуманітарного і внутрішньодержавного права є не лише актуальним з наукової точки зору, а й має практичне значення для вдосконалення законодавства, правозастосування, а також формування відповідальної правової культури серед службовців, військових і цивільного населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання принципів співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права аналізують, зокрема: В. Бак, Д. Богатчук, Г. Габрелян, Н. Оніщенко, В. Денисов, К. Савчук, А. Капустін, І. Панченко, О. Ткаченко, Є. Підлісний, М. Козюбра, А. Хоменко, В. Ярмакі та ін.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад поняття принципів співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям принципів співвідношення міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного (національного) права слід розуміти систему загальнообов'язкових, юридично значущих і науково обґрунтованих засад, що визначають характер взаємодії, взаємозалежності, правового впливу і юридичної інтеграції між нормами міжнародного гуманітарного права та нормами національного законодавства. Такі принципи формуються на підґрунті міжнародно-правової доктрини, усталеної практики міжнародних ор-

ганізацій і судових інституцій, національної судової практики, а також конституційної юриспруденції держав, які визнають пріоритет або щонайменше рівнозначність міжнародного права у правовій системі.

Водночас принципи співвідношення міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного права становлять складне багатовимірне юридичне явище, яке охоплює концептуальні, догматичні та прикладні аспекти інтеграції норм міжнародного права в національну правову систему [1]. У межах доктрини міжнародного публічного права ці принципи відображають специфіку функціонування міжнародного гуманітарного права як особливої галузі, що виникає в умовах збройного конфлікту, та механізми його взаємодії з нормами, інститутами та джерелами внутрішнього права держав.

Міжнародне гуманітарне право як автономна галузь міжнародного публічного права характеризується об'єктивною наддержавністю, що полягає у правовій обов'язковості його норм для суб'єктів міжнародного права незалежно від вольових актів держав щодо визнання чи імплементації цих норм у національні правові системи. Така наддержавна природа міжнародного гуманітарного права зумовлена, зокрема, імперативним характером значної частини його норм, які за своїм змістом і формою не допускають відступу, модифікації чи селективного застосування. Особливу правову вагу в цьому контексті мають норми, що набули статусу *jus cogens* (норм імперативного характеру загального міжнародного права), порушення яких визнається міжнародним злочином незалежно від згоди сторін, а їх дія є абсолютною та універсальною в часі, просторі й щодо будь-якого суб'єкта [2].

Юридична доктрина *jus cogens* у межах міжнародного гуманітарного права охоплює такі норми, як заборона геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, застосування тортур, рабства, а також принципи невинуватості заборони атак проти цивільного населення. Ці норми є підвалиною так званого *ordre public international*, тобто основоположного публічного порядку міжнародного співтовариства як цілісного правового утворення. Юридичні наслідки імперативності проявляються в обов'язку всіх держав, незалежно від того, є вони учасниками відповідних міжнародних договорів чи ні, утримуватись від вчинення діянь, які порушують такі норми, а також притягувати до відповідальності осіб, винних у їх порушенні, відповідно до принципу універсальної юрисдикції [3].

Теоретичне підґрунтя застосування міжнародного гуманітарного права як особливого режиму норм закладено в теорії монадології міжнародного права, відповідно до якої міжнародні правові системи формуються як монадоподібні утворення – самодостатні, але взаємодіючі правові одиниці, що функціонують у межах загального правопорядку. З огляду на цю концепцію основним онтологічним і нормативним детонатором дії норм міжнародного гуманітарного права є сам факт збройного конфлікту, незалежно від формального визнання його статусу державами-учасниками або міжнародними організаціями. У цьому сенсі міжнародне гуманітарне право має функціональну автономію, а його застосування активується за об'єктивними критеріями – *ratione materiae* (характер збройного конфлікту), *ratione personae* (суб'єкти, залучені до конфлікту) та *ratione temporis* (період активної фази бойових дій або окупації), без необхідності додаткового нормативного підтвердження на рівні внутрішнього права [4].

Специфіка дії міжнародного гуманітарного права полягає у введенні особливого правового режиму *lex specialis*, який, з одного боку, обмежує методи та засоби ведення воєнних дій відповідно до принципів гуманності, необхідності, пропорційності й розрізнення, а з іншого – створює юридичні гарантії захисту тих осіб, які не беруть участі або припинили участь у збройному конфлікті [5; 6; 7]. Тож міжнародне гуманітарне право функціонує як юридичний контрбаланс до насилля, що є притаманним збройному конфлікту, і водночас виконує регулятивну функцію щодо поведінки воюючих сторін.

У світлі вищевикладеного принципи співвідношення міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного права повинні враховувати три ключові виміри: предметну спрямованість міжнародного гуманітарного права як надзвичайної правової системи, його аксіологічну основу, яка зумовлена пріоритетністю захисту людської гідності, життя і гуманності, а також особливості імплементації норм міжнародного гуманітарного права у внутрішнє право. Ця імплементація не повинна розглядатися як добровільний вольовий акт держави, а навпаки – як юридичний

обов'язок, що випливає з міжнародної відповідальності держав за забезпечення ефективного дотримання зобов'язань у сфері міжнародного гуманітарного права.

З точки зору правової методології імплементація міжнародного гуманітарного права в національне законодавство є проявом *normative internalization* – процесу, в межах якого міжнародна норма проникає у внутрішній правопорядок не лише шляхом трансформації, а й через інтерпретацію, застосування судами, інституційне підкріплення та практику правозастосування [6]. Особливість міжнародного гуманітарного права полягає в тому, що його імплементація не обмежується нормативним рівнем, а передбачає також інституційно-операційну інтеграцію, включаючи створення механізмів превенції порушень, навчання військового персоналу, забезпечення доступу до правосуддя жертвам конфліктів та виконання міжнародних рішень.

Узагальнюючи, слід зазначити, що міжнародне гуманітарне право, завдяки своїй наддержавній природі, імперативному характеру норм і фактичному режиму дії, постулює особливу модель взаємодії з внутрішньодержавним правом, яка виходить за межі класичної дихотомії монізму і дуалізму та потребує комплексного, динамічного та етико-юридично вмотивованого підходу до забезпечення його дії в межах національної юрисдикції.

У межах сучасної теорії міжнародного права концептуальне осмислення співвідношення міжнародного права, зокрема його гуманітарного сегмента, та внутрішньодержавного права здійснюється крізь призму двох основоположних юридичних доктрин – дуалізму та монізму. Ці доктрини мають глибоке історико-правове коріння та формують основу для тлумачення і практики застосування міжнародних норм у межах державної юрисдикції.

Дуалістична концепція (*dualism*) виходить із засадничої ідеї про автономію міжнародного та національного правопорядків. Вона базується на уявленні, що міжнародне право і внутрішнє право є якісно різними системами: перше регулює відносини між суб'єктами міжнародного права (насамперед державами), друге – правовідносини в межах держави, між органами влади, фізичними та юридичними особами. Відповідно до цього підходу міжнародна норма, навіть якщо вона закріплена в ратифікованому договорі, не має автоматичної юридичної сили у внутрішньому правовому полі без спеціальної трансформації – тобто без набуття ознак національного нормативно-правового акта [8]. Така трансформація може здійснюватися у формі інкорпорації (включення тексту договору до національного законодавства), рецепції (створення національного акта, який відтворює міжнародну норму) або референції (згадка про міжнародний договір як джерело права).

У контексті міжнародного гуманітарного права дуалізм означає, що положення Женевських конвенцій 1949 року, додаткових протоколів до них, інших універсальних і регіональних договорів не можуть бути безпосередньо застосовані на внутрішньодержавному рівні без їхнього спеціального нормативного втілення [8]. Це потребує законодавчого акта, який би адаптував міжнародну норму до національного правового середовища, з урахуванням специфіки правотворчих процедур, системи джерел права, ієрархії нормативних актів, юридичної термінології та процесуального механізму реалізації. Прихильники дуалізму наголошують на суверенітеті держави як визначальній підставі для застосування норм міжнародного права у внутрішній сфері.

Моністична доктрина (*monism*), навпаки, розглядає міжнародне та внутрішнє право як єдину правову систему, засновану на єдності джерел, суб'єктів та ціннісних орієнтирів. Цей підхід передбачає, що міжнародне право, зокрема міжнародне гуманітарне право, має пряму дію у внутрішньому правопорядку держави, тобто норми міжнародного походження є частиною національного права *ex lege*, без необхідності їхньої трансформації. Моністична концепція визнає примат міжнародного права (*principium praelationis iuris internationalis*), згідно з яким у разі конфлікту між нормами міжнародного гуманітарного права та національного законодавства пріоритет належить першому.

Особливої ваги така конструкція набуває у випадках дії норм *jus cogens*, які мають універсальну обов'язковість і не допускають відступу, що обґрунтовує їхню безпосередню дію без урахування національних процесуальних бар'єрів. У межах монізму держава не лише зобов'язана дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права на міжнародній арені, а й гарантувати їх дотримання в межах внутрішньої юрисдикції, зокрема через судову практику, нормативне тлумачення та адміністративне застосування.

У практичному вимірі переважна більшість держав, зокрема континентального (романо-германського) правового кола, дотримується змішаної або інтегративної моделі, яка поєднує елементи дуалізму та монізму. Така модель характеризується конституційним або квазіконституційним визнанням пріоритету міжнародного права над внутрішнім законодавством, водночас передбачаючи, що окремі норми міжнародного права потребують спеціальної імплементації або деталізації через національні правові акти для забезпечення їх ефективної реалізації [9; 10]. У таких системах судова практика відіграє важливу роль у забезпеченні гармонізації між нормами міжнародного гуманітарного права та національного законодавства, зокрема через посилання на норми міжнародних договорів під час тлумачення або застосування положень внутрішнього права.

Крім того, сучасна юриспруденція дедалі частіше спирається на концепцію функціонального монізму, відповідно до якої застосування міжнародного гуманітарного права в національній системі має здійснюватися відповідно до мети і функцій права – забезпечення захисту людської гідності, ефективного правосуддя і недопущення безкарності. У цьому розрізі формальний поділ між дуалізмом і монізмом втрачає абсолютний характер, поступаючись принципу ефективності (*effet utile*) норм міжнародного гуманітарного права в межах національного правозастосування [9; 10].

Отже, дуалізм і монізм як правові доктрини становлять теоретичну основу для оцінки правового статусу норм міжнародного гуманітарного права у внутрішньодержавному правовому полі. У сучасних умовах гуманітаризації міжнародного права та посилення ролі імперативних норм перевага віддається підходам, що забезпечують пряму дію та пріоритетність норм міжнародного гуманітарного права як засобу захисту фундаментальних прав людини в умовах збройного конфлікту. Це своєю чергою формує доктринальну й нормативну основу для переосмислення традиційного співвідношення між міжнародним і внутрішнім правом на користь прав людини, гуманності та відповідальності.

Формально-юридичний аспект співвідношення міжнародного гуманітарного права та національного права зумовлюється дією принципу верховенства міжнародного права, або принципу *prælatio juris internationalis*, який є ключовим у структурі сучасного міжнародного правопорядку [11]. Цей принцип, що має нормативно-юрисдикційне походження, закріплений у преамбулах, статтях і тлумаченнях численних міжнародних договорів, зокрема у Статуті ООН (ст. 103), Конвенції про право міжнародних договорів 1969 року (статті 26, 27), установчих документах спеціалізованих міжнародних трибуналів, а також у юриспруденції Міжнародного суду ООН, Міжнародного кримінального суду, Міжнародного трибуналу по колишній Югославії (ICTY), Резолюціях Ради Безпеки ООН і висновках Комісії міжнародного права ООН. У правових системах держав цей принцип одержує конституційне або субконституційне закріплення, зокрема через положення про безпосереднє застосування міжнародного права та його пріоритет над національним законодавством.

У межах теоретико-догматичного аналізу принцип *primauté du droit international* означає, що держава, яка є стороною міжнародного договору або учасником міжнародного звичаєвого права, зобов'язана забезпечити таке внутрішнє нормативне середовище, яке б не лише формально відповідало її міжнародним зобов'язанням, а й не суперечило змісту та цілям відповідних міжнародно-правових норм [12; 13]. Інакше кажучи, відмова від міжнародної відповідальності на підставі внутрішнього права є несумісною з базовими положеннями міжнародної правосуб'єктності та добросовісного виконання зобов'язань (*pacta sunt servanda*) [14]. Така конструкція формує стійкий юридичний імператив: держава не може посилатися на положення свого внутрішнього законодавства як на виправдання невиконання норм міжнародного гуманітарного права.

У контексті міжнародного гуманітарного права принцип примації має особливу нормативно-функціональну вагу, оскільки саме у сфері ведення збройних конфліктів найчастіше постають колізії між вимогами міжнародного права та положеннями національного законодавства, особливо у сфері національної безпеки, надзвичайного стану, військової юрисдикції та оперативного командування. Наприклад, якщо внутрішній закон дає змогу застосування певного виду зброї або методів ведення бойових дій, які прямо заборонені міжнародним гуманітарним правом (наприклад, використання хімічної або кластерної зброї), то дія принципу примації вимагає або законодавчого скасування національної норми, або її незастосування компетентними органами влади, включно з судами.

Крім того, юридичне значення принципу примації виявляється і у сфері міжнародної відповідальності держав. Порушення зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом, зокрема, пов'язаних із захистом цивільного населення, поводженням із військовополоненими, заборонаю тортур або атак на об'єкти культурної спадщини, кваліфікується як міжнародне протиправне діяння (*fait internationalement illicite*), яке згідно зі ст. 1 Проекту статей Комісії міжнародного права про відповідальність держав, зумовлює юридичні наслідки, незалежно від національного правового контексту [15]. У таких випадках на державу покладається обов'язок негайного припинення порушення, надання належних гарантій неповторення, а також повного відшкодування шкоди (рес-титуція, компенсація, сатисфакція).

Паралельно у сфері індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб принцип верховенства міжнародного гуманітарного права означає, що особи, винні у скоєнні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду), не можуть уникнути відповідальності, навіть якщо їхні діяння були санкціоновані національним законодавством або виконувались за наказом вищого командування. Такий підхід закріплено в Римському статуті Міжнародного кримінального суду (статті 27, 33), який виключає можливість посилання на службове становище або наказ як підставу для звільнення від відповідальності. Ця конструкція тісно пов'язана з доктриною *non-obstante clause* [16], згідно з якою ніяке положення внутрішнього права не може обмежувати дію імперативної норми міжнародного права.

У конституційному праві багатьох держав, включно з Україною, втілення принципу верховенства міжнародного права відображено в положеннях про те, що ратифіковані міжнародні договори є частиною національного законодавства та мають вищу юридичну силу в разі конфлікту з внутрішнім актом. Зокрема, ст. 9 Конституції України закріплює норму про чинність міжнародних договорів у національному правопорядку, а ст. 17 Закону України «Про міжнародні договори України» [17] прямо вказує на необхідність узгодження внутрішнього законодавства з міжнародними зобов'язаннями. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що положення міжнародних договорів, зокрема у сфері прав людини та гуманітарного права, є безпосередньо чинними та підлягають застосуванню навіть за відсутності відповідних положень у національному законодавстві або у разі суперечностей із ним.

Узагальнюючи, слід зазначити, що принцип верховенства міжнародного права, застосований у площині міжнародного гуманітарного права, виконує системоутворюючу функцію у співвідношенні міжнародного та внутрішньодержавного права. Його реалізація передбачає обов'язок держав забезпечити внутрішню правову та інституційну сумісність із нормами міжнародного гуманітарного права, дотримуватись його стандартів незалежно від політичної доцільності, національного законодавства чи внутрішньодержавного тлумачення, і, що найголовніше, сприяти практичному захисту жертв збройного конфлікту та запобіганню безкарності за найтяжчі міжнародні злочини.

Крім того, слід виокремити принцип *complaisance positif*, відповідно до якого держави повинні виявляти нормативну доброзичливість до міжнародного гуманітарного права, тобто не лише не створювати перепон для його дії, а й активно сприяти його імплементації в національному законодавстві. Особливої ваги цей принцип набуває у сфері криміналізації серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (воєнних злочинів), юрисдикції національних судів щодо цих діянь і забезпечення ефективного правового захисту жертв збройних конфліктів.

У практичній площині принципи співвідношення міжнародного гуманітарного права і внутрішнього права реалізуються через механізми імплементації, трансформації, адаптації, а також прямого застосування міжнародних норм. Імплементація передбачає узгодження національного законодавства з міжнародними нормами за допомогою прийняття спеціальних нормативних актів (наприклад, криміналізація злочинів проти людяності або воєнних злочинів у Кримінальному кодексі України). Трансформація – це юридичний процес, у межах якого міжнародна норма змінюється таким чином, щоб вона відповідала формальним вимогам внутрішньодержавної системи, зокрема мовним, процедурним, інституційним. Адаптація – частковий перехід, коли норми міжнародного гуманітарного права використовуються як орієнтир для тлумачення національного права без формального включення їх до нормативного масиву. Пряме застосування можливе за умов, якщо міжнародна норма є достатньо визначеною, імперативною й самодостатньою.

Важливим елементом у цій системі є також принцип недопущення *derogatio* від норм *jus cogens* – імперативних норм міжнародного гуманітарного права, що мають вищу юридичну силу та не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних ситуаціях [18]. У контексті внутрішнього права це означає, що жоден акт національного органу не може скасувати або звужити зміст таких норм, а їх порушення не може бути виправдане посиланням на державну безпеку, надзвичайний стан чи інші міркування внутрішньої політики.

Узагальнюючи викладене щодо поняття принципів співвідношення міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного права, можна сформулювати такі висновки. Поняття принципів співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права є складним юридико-догматичним утворенням, що охоплює сукупність фундаментальних орієнтирів, які визначають характер, механізми та межі інтеграції норм міжнародного гуманітарного права у внутрішній правопорядок держави. Як системна категорія юридичної науки, це поняття відображає міжсистемну динаміку, що функціонує на перетині двох нормативних суб'єктностей – міжнародного публічного права як наднаціонального регулятора та національного права як вираження державного суверенітету у правовій формі.

Принципи співвідношення не є простими операційними положеннями чи методами правозастосування; вони мають статус методологічних основ, які задають напрям правової гармонізації та забезпечують доктринальне обґрунтування нормативної узгодженості між двома рівнями правового регулювання. Вони виконують функцію своєрідного юридичного «транслятора» між міжнародними зобов'язаннями та їх національним втіленням, забезпечуючи правову симетрію між об'єктивною дією норм міжнародного гуманітарного права та суб'єктивною відповідальністю держав за їх дотримання в межах внутрішньої юрисдикції.

Юридичне осмислення зазначеного поняття ґрунтується на комплексі взаємопов'язаних принципів, зокрема: принципу *suprematia juris internationalis* (верховенства міжнародного права), принципу *pacta sunt servanda* (зобов'язковості виконання міжнародних договорів), принципу *effet utile* (необхідності ефективної реалізації міжнародних норм), принципу *aut dedere aut judicare* (судити або видати), а також принципу *lex specialis derogat legi generali* у разі дії норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Концепт принципів співвідношення вказує на те, що міжнародне гуманітарне право, хоча і є системою зовнішнього походження щодо державного правопорядку, унаслідок визнання його імперативності та універсальності стає структурним елементом національної правової системи. Отже, поняття принципів співвідношення – це не лише доктринальний інструмент тлумачення, а й категорія з нормативно-зобов'язальним характером, що забезпечує системну єдність глобального і локального рівнів правового регулювання у сфері збройних конфліктів.

Отже, принципи співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права репрезентують правову формулу інтеграції, що забезпечує відповідність національного законодавства стандартам міжнародної гуманітарної юриспруденції, легітимацію дій держави у збройних конфліктах і створює правові передумови для ефективної реалізації індивідуальної й державної відповідальності за порушення гуманітарних норм.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 3: М-Я. Київ: Академ періодика, 2019. 992 с.
2. Cassese A. International Law. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005. 558 p.
3. Ferrari-Bravo L. International and Municipal Law: The Complementarity of Legal Systems. The Structure and Process of International Law: Essays in Legal Philosophy, Doctrine and Theory / ed. by R. St. J. Macdonald, D. M. Johnston. The Hague: Martinus Nijhoff, 1983. P. 715–744
4. Auby J.-B. Towards a European Public Law. Oxford: Oxford University Press, 2017. 304 p.
5. Берназюк Я. Застосування принципу *lex specialis* при вирішенні колізій у законодавстві: аналіз судової практики. *Слово Національної школи суддів України*. 2022. № 1–2 (38–39). URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2023/01/120.pdf>

6. Грушко М. Джерела міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 351–354. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/67.pdf>
7. Муза О. В. Адміністративно-правова охорона прав людини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/100.pdf
8. Mutubwa W. Monism or dualism: The dilemma in the application of international agreements under the South African Constitution. *Journal of CMSD*. 2019. Vol. 3.1. P. 27–37. URL: <https://journalofcmsd.net/wp-content/uploads/2019/06/international-law-article-MUTUBWA-May-2019.pdf>
9. Іванченко О. М. Теорія гармонізації монізму і дуалізму у співвідношенні норм національного та норм міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 52. С. 395–400.
10. Мелякова Ю. В. Класична і неklasична парадигми епістемології права. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2015. № 3. С. 85–101.
11. Бабенко А. М., Борисова О. О., Шаповалова І. О. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 3(44). С. 3–7. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v3_2022/3_2022.pdf
12. Мельничук О. С. Класичні принципи у методології юриспруденції. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 травня 2023 р.)*. Одеса: Юридика, 2023. Т. 1. С. 47–50.
13. Primauté du droit de l'UE (priorité, suprématie). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=LEGISSUM:primacy_of_eu_law
14. Киргізова В. С., Маринів І. І. Принцип «pacta sunt servanda» у механізмі забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/download/906/805/2448>
15. Антонович М. М. Поняття міжнародно-протиправного діяння держави та злочину за міжнародним правом: порівняльний аспект. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bedb3dc5-1038-4a45-924f-d04a048294e4/content>
16. Non-obstante clause. URL: <https://www.studocu.com/in/document/utkal-university/llb-3-years/non-obstante-clause/91720744>
17. Про міжнародні договори України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15>
18. Відловська І. Я. Теорії норм jus cogens в міжнародному праві. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/02964d20-afeb-498e-92e6-6cde2a6975ea/content>

References

1. Entsiklopediia mizhnarodnoho prava [Encyclopedia of International Law: In 3 vols.]: U 3 t. / redkol.: Yu. S. Shemshuchenko, V. N. Denysov (spivholovy) ta in.; Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. T. 3: M-Ya. Kyiv: Akadem periodyka, 2019.
2. Cassese, A. (2005), *International Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 558 p.
3. Ferrari-Bravo, L. (1083), *International and Municipal Law: The Complementarity of Legal Systems. The Structure and Process of International Law: Essays in Legal Philosophy, Doctrine and Theory* / ed. by R. St. J. Macdonald, D. M. Johnston. The Hague: Martinus Nijhoff, P. 715–744.
4. Auby, J.-B. (2017), *Towards a European Public Law*. Oxford: Oxford University Press, 304 p.
5. Bernaziuk, Ya. (2022), Zastosuvannia pryntsyphu lex specialis pry vyrishenni kolizii u zakonodavstvi: analiz sudovoi praktyky [Application of the lex specialis principle in resolving conflicts in legislation: analysis of judicial practice], *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy – Word of the National School of Judges of Ukraine*, № 1–2 (38–39). URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2023/01/120.pdf>
6. Hrushko, M. (2018), Dzherela mizhnarodnoho humanitarnoho prava ta vnutrishnoderzhavnoho prava [Sources of international humanitarian law and domestic law], *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, № 12, pp. 351–354. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/67.pdf>
7. Muza, O. V. (2024), Administratyvno-pravova okhrona prav liudyny v umovakh voiennoho stanu [Administrative and legal protection of human rights under martial law], *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, № 4. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/100.pdf
8. Mutubwa, W. (2019), Monism or dualism: The dilemma in the application of international agreements under the South African Constitution. *Journal of CMSD*, Vol. 3.1, pp. 27–37. URL: <https://journalofcmsd.net/wp-content/uploads/2019/06/international-law-article-MUTUBWA-May-2019.pdf>

9. Ivanchenko, O. M. (2010), *Teoriia harmonizatsii monizmu i dualizmu u spivvidnoshenni norm natsionalnoho ta norm mizhnarodnoho prava* [Theory of harmonization of monism and dualism in the relationship between the norms of national and international law], *Aktualni problemy derzhavy i prava. Zbirnyk naukovykh prats – Current problems of state and law. Collection of scientific works*, Vyp. 52, pp. 395–400.
10. Meliakova, Yu. V. (2015), *Klasychna i neklasychna paradyhmy epistemolohii prava* [Classical and non-classical paradigms of epistemology of law], *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – *Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine»*. Series: *Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, № 3, pp. 85–101.
11. Babenko, A. M., & Borysova, O. O., & Shapovalova, I. O. (2022), *Pryntsypy prava: poniattia ta klasyfikatsiia* [Principles of law: concept and classification], *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Prykarpattyia legal bulletin*, № 3(44), pp. 3–7. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v3_2022/3_2022.pdf
12. Melnychuk, O. S. (2023), *Klasychni pryntsypy u metodolohii yurysprudentsii* [Classical principles in the methodology of jurisprudence], *Yevropeiski oriiientyry rozvytku Ukrainy v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia: synerhiia naukovykh, osvitykh ta tekhnolohichnykh rishen: u 2 t.: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 19 travnia 2023 r.) – European guidelines for the development of Ukraine in conditions of war and global challenges of the 21st century: synergy of scientific, educational and technological solutions: in 2 vol.: materials of the International Scientific and Practical Conference (Odessa, May 19, 2023)*. Odesa: Iurydyka, T. 1, pp. 47–50
13. *Primauté du droit de l'UE (priorité, suprématie)*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=LEGISSUM:primacy_of_eu_law
14. Kyryhizova, V. S., & Maryniv, I. I. (2022), *Pryntsyp «rcta sunt servanda» u mekhanizmi zabezpechennia vykonannia zobov'язan za mizhnarodnymi dohovoramy* [The principle of «acta sunt servanda» in the mechanism of ensuring the fulfillment of obligations under international treaties], *Pravo ta innovatsii – Law and Innovations*, № 4 (40). URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/download/906/805/2448>
15. Antonovych, M. M. *Poniattia mizhnarodno-protypravnoho diiania derzhavy ta zlochyну za mizhnarodnym pravom: porivnialnyi aspekt* [The concept of an internationally wrongful act of a state and a crime under international law: a comparative aspect]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bedb3dc5-1038-4a45-924f-d04a048294e4/content>
16. *Non-obstante clause*. URL: <https://www.studocu.com/in/document/utkal-university/lb-3-years/non-obstante-clause/91720744>
17. *Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy: Zakon Ukrainy* [Law of Ukraine «On International Treaties of Ukraine»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15> [in Ukrainian].
18. Vidlovskaya, I. Ia. *Teorii norm jus cogens v mizhnarodnomu pravi* [Theories of jus cogens norms in international law]. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/02964d20-afeb-498e-92e6-6cde2a6975ea/content>

Хоменко О. В. Доктринальні підходи до визначення принципів співвідношення міжнародного гуманітарного і внутрішнього права держави

У статті проаналізовані теоретичні засади поняття принципів співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права. Актуальність вивчення теоретичних засад аналізу поняття принципів співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в системі міжнародно-правового регулювання в умовах збройних конфліктів, а також потребою удосконалення правозастосовної практики на національному рівні. Зокрема, війна, яку веде російська федерація проти України, чітко продемонструвала необхідність гармонізації норм міжнародного гуманітарного права з внутрішнім законодавством держав, які перебувають у стані збройного конфлікту або залучені до врегулювання його наслідків. Зазначено, що дуалізм і монізм як правові доктрини становлять теоретичну основу для оцінки правового статусу норм міжнародного гуманітарного права у внутрішньодержавному правовому полі. У сучасних умовах гуманітаризації міжнародного права та посилення ролі імперативних норм перевага віддається підходам, що забезпечують пряму дію та пріоритетність норм міжнародного гуманітарного права як засобу захисту фундаментальних прав людини в умовах збройного конфлікту. Це своєю чергою формує доктринальну й нормативну основу для переосмислення традиційного співвідношення між міжнародним і внутрішнім правом на користь прав людини, гуманності та відповідальності. Звернуто увагу на те, що поняття принципів співвідношення – це не лише доктринальний інструмент тлумачення, а й категорія з нормативно-зобов'язальним характером, що забезпечує системну єдність глобального і локального рівнів правового регулювання у сфері збройних конфліктів. Принципи співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права репрезентують правову формулу

інтеграції, що забезпечує відповідність національного законодавства стандартам міжнародної гуманітарної юриспруденції, легітимацію дій держави у збройних конфліктах і створює правові передумови для ефективної реалізації індивідуальної й державної відповідальності за порушення гуманітарних норм.

Ключові слова: теорія права, принципи, співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права, поняття принципів співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права, дуалізм, монізм.

Khomenko O. Theoretical foundations of the concept of the principles of the correlation of international humanitarian and domestic law

The article analyzes the theoretical foundations of the concept of the principles of the correlation of international humanitarian and domestic law. The relevance of studying the theoretical foundations of the analysis of the concept of the principles of the correlation of international humanitarian and domestic law is due to the deep transformational processes taking place in the system of international legal regulation in conditions of armed conflicts, as well as the need to improve law enforcement practice at the national level. In particular, the war waged by the Russian Federation against Ukraine has clearly demonstrated the need to harmonize the norms of international humanitarian law with the domestic legislation of states that are in a state of armed conflict or involved in the settlement of its consequences. Dualism and monism as legal doctrines constitute the theoretical basis for assessing the legal status of the norms of international humanitarian law in the domestic legal field. In modern conditions of humanitarianization of international law and strengthening the role of imperative norms, preference is given to approaches that ensure the direct effect and priority of the norms of international humanitarian law as a means of protecting fundamental human rights in conditions of armed conflict. This, in turn, forms a doctrinal and normative basis for rethinking the traditional relationship between international and domestic law in favor of human rights, humanity and responsibility. The concept of principles of correlation is not only a doctrinal tool of interpretation, but also a category with a normative and binding nature, which ensures the systemic unity of the global and local levels of legal regulation in the field of armed conflicts. The principles of correlation of international humanitarian and domestic law represent a legal formula of integration, which ensures compliance of national legislation with the standards of international humanitarian jurisprudence, legitimization of state actions in armed conflicts and creates legal prerequisites for the effective implementation of individual and state responsibility for violations of humanitarian norms.

Key words: theory of law, principles, correlation of international humanitarian and domestic law, concept of principles of correlation of international humanitarian and domestic law, dualism, monism.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-325-333